

W PROSTOCIE TKWI SIŁA

Taoizm

dla
bystrzaków

Poznaj źródło filozofii
i religii taoistycznej

Rozeznaj się w interpretacjach
współczesnego taoizmu

Zdobądź wiedzę
o praktykach i zwyczajach
taoistycznych

**dr Jonathan R.
Herman**

religioznawca,
profesor nadzwyczajny
na Uniwersytecie Stanu Georgia

Tytuł oryginału: Taoism For Dummies

Tłumaczenie: Michał Lipa

ISBN: 978-83-283-5217-9

Original English language edition Copyright © 2013 by John Wiley & Sons Canada, Ltd.

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This translation published by arrangement with John Wiley & Sons, Inc.

Oryginalne angielskie wydanie Copyright © 2013 by John Wiley & Sons Canada, Ltd.

Wszelkie prawa, włączając prawo do reprodukcji całości lub części w jakiegokolwiek formie, zarezerwowane.

Tłumaczenie opublikowane na mocy porozumienia z John Wiley & Sons, Inc.

Translation copyright © 2019 by Helion S.A.

Wiley, the Wiley Publishing Logo, For Dummies, Dla Bystrzaków, the Dummies Man logo, A Reference for the Rest of Us!, The Dummies Way, Dummies Daily, The Fun and Easy Way, Dummies.com, Making Everything Easier, and related trade dress are trademarks or registered trademarks of John Wiley & Sons, Inc. and/or its affiliates in the United States and/or other countries. Used by permission.

Wiley, the Wiley Publishing Logo, For Dummies, Dla Bystrzaków, the Dummies Man logo, A Reference for the Rest of Us!, The Dummies Way, Dummies Daily, The Fun and Easy Way, Dummies.com, Making Everything Easier, i związana z tym szata graficzna są markami handlowymi John Wiley and Sons, Inc. i/lub firm stowarzyszonych w Stanach Zjednoczonych i/lub innych krajach. Wykorzystywane na podstawie licencji.

Autor oraz Helion SA dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autor oraz Helion SA nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres

<http://septem.pl/user/opinie/taobys>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

Helion SA

ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice

tel. 32 231 22 19, 32 230 98 63

e-mail: septem@septem.pl

WWW: <http://septem.pl> (księgarnia internetowa, katalog książek)

Printed in Poland.

- Kup książkę
- Poleć książkę
- Oceń książkę

- Księgarnia internetowa
- Lubię to! » Nasza społeczność

Spis treści

O autorze	15
-----------------	----

Podziękowania autora	17
----------------------------	----

Wprowadzenie	19
--------------------	----

O książce	19
Konwencje zastosowane w książce	20
Naiwne założenia	21
Jak podzielona jest książka	21
Część I. Poruszanie się w świecie taoizmu	21
Część II. Historia taoizmu	22
Część III. Najważniejsze pojęcia taoizmu	22
Część IV. Taoistyczne praktyki religijne	22
Część V. Dekalogi	22
Część VI. Dodatki	23
Ikony wykorzystane w książce	23
Co dalej	24

CZĘŚĆ I: PORUSZANIE SIĘ W ŚWIECIE TAOIZMU	25
---	----

ROZDZIAŁ 1: Wprowadzenie do taoizmu	27
---	----

Kilka słów o topografii krainy taoizmu	29
Ewolucja taoizmu	31
Początki i rozwój taoizmu	31
Taoizm dzisiejszy	32
Podstawowe idee taoizmu	33
<i>Dao</i> jest początkiem wszystkiego	33
Rozwój taoizmu	35
Rzut oka na praktyki taoistyczne	35
Metody osobistego samodoskonalenia	36
Rytuał taoistyczny	37

ROZDZIAŁ 2:	Czym jest taoizm?	39
	Twoje pierwsze spotkanie z taoizmem	40
	W czym taoiści przypominają jankesów?	41
	Zabawa w kotka i myszkę z taoizmem	42
	Porządkowanie chaosu: kilka ważnych rozróżnień	43
	Od klasyfikacji bibliotecznej do szkoły filozofii	45
	Cienka granica między filozofią a religią	47
	Nie każdy pustelnik, mag i egzorcysta jest taoistą	50

ROZDZIAŁ 3:	Nie wierz we wszystko, co pomyślisz	53
	Rozprawa z najważniejszym mitem na temat taoizmu	54
	Czyste nauczanie skażone przesadami i zdeptane przez religijnych oportunistów	54
	Wiktoriański rys taoizmu i chińskiej religii	56
	Idealna propozycja dla poszukiwaczy duchowości	58
	Orientacja na religię chińską	59
	Okręgi, trójkąty i konkretne myślenie	60
	Synkretyzm religijny: trochę z tego koszyczka, trochę z tamtego	61
	Bóstwa, duchy i dbałość o konkretne efekty	63
	Wróżbiarstwo i praktyczna strona religii	65
	Możesz mi wierzyć lub nie, ale nie chodzi o wiarę	67

CZĘŚĆ II: HISTORIA TAOIZMU

ROZDZIAŁ 4:	Klasyczna filozofia taoistyczna	71
	Sto szkół	72
	Tęsknota za starymi dobrymi czasami	72
	Bezrobotni myśliciele w poszukiwaniu zajęcia	73
	Podstawowe założenia i terminologia okresu	75
	Moralisci: konfucjaniści i moiści	76
	Laozi: legendarny założyciel taoizmu	79
	Stary mędrzec, który prawdopodobnie w ogóle nie istniał	80
	<i>Daodejing</i> : klasyczny tekst w 5000 znaków	81
	Zhuangzi: sceptyk, gawędziarz, wesołek	87
	Dekonstrukcja rzeczywistości konsensusu	87
	Sen o byciu motylem	88
	Krytyka uczonych, gloryfikacja wyrzutków	89
	W strefie <i>dao</i>	92
	Dwóch (prawie) zapomnianych wczesnych taoistów	93
	Liezi: człowiek, który był prawie jak Zhuangzi	93
	Yang Zhu: miłośnik żywych barw i pięknych kobiet	94

	Moment chwały taoistycznej władzy	95
	Huang-Lao i szkoła <i>dao</i>	95
	Synteza taoizmu i innych filozofii	96
ROZDZIAŁ 5:	Rozwój taoizmu instytucjonalnego	97
	Droga niebiańskich mistrzów	98
	Deifikacja Laozi	98
	Zhang Daoling: „prawdziwy” założyciel „prawdziwego” taoizmu?	99
	Przymierze prawdziwej jedności	101
	Droga najwyższego pokoju	103
	Powstanie żółtych turbanów i teokracja taoistyczna	104
	Następna fala taoistycznych objawień	106
	Wielka czystość	107
	Najwyższa czystość	107
	Magiczny klejnot	109
	Narodziny tożsamości taoistycznej	109
	Nauki <i>dao</i>	110
	Wpływ buddyzmu	111
	Późniejsze nurty taoizmu	112
ROZDZIAŁ 6:	Odmiany taoizmu w dzisiejszych Chinach	115
	Jedno (oraz wiele) dało początek dwóm	117
	Nurt liturgiczny: <i>zhengyi dao</i>	117
	Nurt monastyczny: <i>quanzhen dao</i>	123
	Porównanie dwóch współczesnych nurtów taoizmu	130
	Chińskie Towarzystwo Taoistyczne	131
ROZDZIAŁ 7:	Na zachód, drogie <i>dao</i>, na zachód	133
	Taoizm a wyobrażenia zachodnia	134
	Odejscie od modelu buddyjskiego	134
	Poszukiwanie taoizmu w nieodpowiednich miejscach	135
	Taoizm jako ścieżka duchowa	136
	Rozszyfrowywanie zagmatwanego języka duchowości	136
	Spi rytualizacja religii Wschodu	138
	Uniwersalizacja <i>dao</i>	139
	Tłumaczenia klasycznych tekstów	140
	Inspirujący teozofowie i trapiści mnisi	141
	Wracać wciąż do domu <i>dao</i>	143
	Puchatkowy taoizm	144
	Obrona terytorium taoizmu	145

Amerykańskie świątynie taoistyczne i grupy wyznawców	147
Share Lew, Khig Dhiegh i Sanktuarium Taoistyczne	148
Mistrz Moy, Taoistyczne Stowarzyszenie Tai Chi oraz Fung Loy Kok	150
Całościowa Droga Ni Hua-chinga	151
Mantak Chia i <i>Tao Uzdrowiające</i>	152
Taoizm jako siła polityczna i społeczna	154
Taoizm w polityce prezydenckiej	154
<i>Yin</i> kontratakuje: taoizm a feminizm	156
Taoizm a ekologia	156

CZĘŚĆ III: NAJWAŻNIEJSZE POJĘCIA TAOIZMU 159

ROZDZIAŁ 8: **Czym jest *dao* i jak można za nim podążać?**161

Odczytywanie paradoksalnego języka <i>dao</i>	163
Ci, którzy wiedzą — nie mówią. Ci, którzy mówią — nie wiedzą	164
Wyrażanie niewyraźnego	165
Brama wszelkich subtelności	166
<i>Dao</i> jako źródło istnienia	167
Matka świata	168
Samoistna kreacja i umacnianie się wszechświata	169
Pokusa uważania <i>dao</i> za bóstwo	170
Pustka jako źródło mocy	171
Trzydzieści szprych połączonych w piaście	172
Niebo i ziemia nie są humanitarne	173
Słońce i Księżyc nie mogą się nie przemieszczać	174
Podążanie Drogą, doświadczanie jej i życie w harmonii z nią	176
Motyw powracania	176
Naśladowanie <i>dao</i>	177
Kwestia mistycyzmu	178

ROZDZIAŁ 9: **Robić wszystko, nie robiąc nic**185

Sprzeczna z rozsądkiem zasada <i>wuwei</i>	186
Nic nie pozostaje niezrobione	187
Spontaniczność i naturalność	187
Metafora nieociosanego kłosa	189
Rola wizerunków kobiecości	191
Rządzenie przez nicnierobienie	192
Kłopoty z prawem i władzą	193
Mądry władca jako puste centrum	194
Sprzeczne uwagi na temat wojskowości	194

Dostosowywanie się do okoliczności istnienia	197
Oś Drogi	197
Umysł jako zwierciadło	200
Związek między <i>wuwei</i> a kultywowaniem życia	200
Obrazy pierwotnej utopii	202
Niech broń i wozy nie będą używane	203
Walka o zachowanie własnej natury	204

ROZDZIAŁ 10: **Każdemu *yin* odpowiada *yang***

o tej samej wartości i przeciwnym zwrocie205

Pojęcie <i>qi</i> — psychofizycznej treści istnienia	206
Czym jest <i>qi</i> ?	206
Czym nie jest <i>qi</i> ?	207
<i>Qi</i> a fizyka atomowa	208
Rola <i>yin</i> i <i>yang</i> w taoistycznych opowieściach o stworzeniu	210
Porządek z chaosu	211
Chaotyczna zupa	212
Szkoła <i>yin</i> i <i>yang</i>	214
Zou Yan: architekt zaginionej szkoły	214
Teoria pięciu faz przemiany	215
Całościowy system zgodności i korelacji	218
Każda rzecz współbrzmi ze wszystkimi innymi	218
Rozwój ciała i ducha	221

ROZDZIAŁ 11: **Błękitne niebo, żółte niebo:**

wiara w nadejście nowej ery223

Milenarystyczne ruchy religijne	224
Czym jest milenaryzm?	224
Znane (i nieznanne) tradycje milenarystyczne na Zachodzie	225
Nie tylko kryształy, kadzidło i aromaterapia	228
Wzloty i upadki taoistycznego milenaryzmu	230
Cechy taoistycznej wiary w nadejście nowej ery	231
Ślady taoistycznego mesjanizmu	232
Spuścizna milenaryzmu taoistycznego	233
Od ruchów milenarystycznych do ruchu New Age	234
Miejsce taoizmu i taoistycznego milenaryzmu w filozofii New Age	235
Milenaryzm bez milenaryzmu	236

ROZDZIAŁ 12: Zapisać to, czego nie sposób powiedzieć:

święte teksty taoizmu239

Zagmatwany świat taoistycznej literatury	240
Krótkie sprostowanie w sprawie <i>Laozi</i> i <i>Zhuangzi</i>	240
Przetrzęsanie tajemniczego i nieporęcznego zbioru pism	242
Rozwój kanonu taoistycznego	243
Proces kanonizacji pism	243
Kompilacja trzech grot	244
Znaczenie kanonu Ming	246
Udostępnianie kanonu: próby skatalogowania pism	247
Materiały składające się na kanon taoistyczny	249
Teksty filozoficzne i komentarze	251
Talizmany i rejestry	251
Teksty obrzędowe i instrukcje alchemiczne	252
Księgi moralności	253
Od medycyny do numerologii	255

CZĘŚĆ IV: TAOISTYCZNE PRAKTYKI RELIGIJNE257

ROZDZIAŁ 13: Nie zapominaj o zapominaniu259

Powracanie, odwracanie i idea oduczania się	260
Im bardziej się oddalas, tym mniej wiesz	260
Naucz się nie uczyć się	261
Cel oduczania się i zapominania	262
Zapominanie o cnotach i o wszystkim innym	262
Post umysłu i serca	264
<i>Traktat o zasiadaniu w zapomnieniu</i>	266
Siedem etapów zapominania	267
Od zapomnienia do wyzwolenia duchowego	268
Zapominanie w czasach współczesnych	269
Współczesny taoizm a praktyka zapominania	270
Zapominanie z użyciem elektroniki	271

ROZDZIAŁ 14: Poszukiwanie drogi do nieśmiertelności275

Akceptacja życia i śmierci w klasycznym taoizmie	276
Śmierć jako część kosmicznego procesu	277
Kwestionowanie lęku przed śmiercią	278
Mądrość, długowieczność i obojętność wobec śmierci	280
Wizerunki „supermędrca”	280
Przejawy praktyk samodoskonalenia w klasycznym taoizmie	282
Rekonstrukcja nurtu wewnętrznego samodoskonalenia	283

Kulty nieśmiertelności	285
Legendy o nieśmiertelnych	285
Obsesje pierwszego cesarza	286
Taoizm i tak zwana nieśmiertelność	287
Idea nieśmiertelności po śmierci	287
Ośmioro Nieśmiertelnych (i reszta)	289
ROZDZIAŁ 15: Rozwój wewnętrzny z wykorzystaniem alchemii	293
Globalna kariera alchemii	294
Czym jest alchemia?	295
Alchemia w świecie zachodnim	296
Początki alchemii w Chinach	298
Związek między taoizmem a alchemią	299
<i>Mistrz, który wybiera prostotę</i>	299
<i>Pieczęć jedności trojga</i>	301
Połączenie taoizmu z alchemią	302
Alchemia w taoistycznych grupach samodoskonalenia	303
Zmieniająca się mapa ludzkiego ciała	304
Rola wizualizacji	305
Od alchemii zewnętrznej do wewnętrznej	306
Ciało jako tygiel	307
Przejście od esencji do pustki	309
Alchemia wewnętrzna dla kobiet	310
Medytacja alchemiczna	311
ROZDZIAŁ 16: Sztuki walki, gimnastyka i uzdrawianie:	
<i>taiji i qigong</i>	313
<i>Taiji quan</i> : boks najwyższej granicy	314
Korzenie <i>taiji</i>	315
Kroki w <i>taiji</i>	316
Wschód słońca w parku	317
Amerykański koktajl chińskich sztuk walki	319
<i>Qigong</i> : praca nad energią psychofizyczną	320
Korzenie <i>qigong</i>	320
Eksploracja popularności <i>qigong</i>	321
Miękkie i twarde <i>qigong</i>	323
Falun Gong: praktyka koła prawa	323
Początki i praktyki Falun Gong	324
Kontrowersje i prześladowania	325

ROZDZIAŁ 17:	Kosmiczna odnowa i inne rytuały	327
	Prawda o taoizmie i rytuale	328
	Czym jest rytuał?	328
	Podejście do rytuału w klasycznych tekstach	330
	Podstawowe fakty dotyczące taoistycznego rytuału	331
	Miecze, tarcze i składanie prośb	334
	Rytuały oczyszczenia i składania ofiar	334
	Rytuały postu, oczyszczenia ciała i ducha oraz rekolekcje	335
	Ryt odnowienia kosmosu	336
	Wielka ofiara na rzecz pokoju na świecie	337
	Taoistyczne rytuały pogrzebowe	338
	Pokonywanie zdradliwej drogi	338
	Przekraczanie mostu do nieba	338

CZĘŚĆ V: DEKALOGI341

ROZDZIAŁ 18:	Dziesięć najczęstszych nieporozumień dotyczących taoizmu	343
	Taoizm jest filozofią, nie religią	344
	Żołędźcielem taoizmu był Laozi	344
	<i>Daodejing</i> jest taoistycznym odpowiednikiem Biblii	345
	Taoiści nie wierzą w bogów	346
	Taoizm odrzuca doktryny religijne	347
	Taoiści nie odprawiają rytuałów	347
	Taoizm to życie w zgodzie z naturą i pływienie z prądem	348
	Taoiści i konfucjaniści to dokładne przeciwieństwa	349
	Taoizm religijny jest tylko głupim przesądem	350
	Każdy może być taoistą	350

ROZDZIAŁ 19:	Dziesięć rad dotyczących osiągnięcia taoistycznej mądrości	353
	Zadbaj o swoją edukację	354
	Obserwuj naturę	354
	Naucz się bawić	355
	Szukaj najprostszej drogi	356
	Muzykuj i uprawiaj sport	357
	Jedz na surowo ekologiczne owoce i warzywa	357
	Zadawaj pytania	358
	Badaj własne preferencje i motywy postępowania	359
	Myśl o tym, kiedy być sceptycznym, a kiedy wielkodusznym	359
	Nie łudź się, że można osiągnąć taoistyczną mądrość w dziesięciu łatwych krokach	360

CZĘŚĆ VI: DODATKI	361
DODATEK A: Słowniczek	363
DODATEK B: Źródła	377
DODATEK C: Wskazówki dotyczące wymowy	385
Skorowidz	387

- » pierwsze spotkanie z taoizmem;
- » wprowadzenie do terminologii taoistycznej.

Rozdział 2

Czym jest taoizm?

Odpowiedź na pytanie „Czym jest taoizm?” może się w pewnym sensie wydawać zupełnie prosta. Taoizm to tradycja religijna wywodząca się z Chin. Ma ok. 2000 lat (choć wiele źródeł, które były dla niego inspiracją i miały na niego duży wpływ, jest starszych o kilka wieków, a zatem można myśleć o taoizmie jako tradycji liczącej 2500 lat). Rozprzestrzenił się w innych częściach Azji, w tym w Japonii, Korei, Malezji, na Filipinach, w Singapurze i Wietnamie. W ostatnich latach zdobywa także popularność w Europie i Ameryce Północnej.

Mimo to taoizm jest prawdopodobnie najmniej rozumianą ze wszystkich ważnych religii świata. To nie znaczy, że nie da się w łatwy sposób wiele się o nim dowiedzieć z książek, filmów i stron internetowych. Rzecz w tym, że większość tego, co można w nich znaleźć, jest niestety myląca, zagmatwana albo po prostu prezentowana bez niezbędnych informacji wprowadzających. To może być niezwykle frustrujące, ponieważ nie zawsze wiadomo, które źródła są godne zaufania, w związku z czym różne omówienia taoizmu mogą się wydawać sprzeczne ze sobą albo prowadzić do przekonania, że to, co wiemy na temat tej tradycji, nie jest do końca zgodne z rzeczywistością.

WSKAZÓWKA

Jest wiele niedokładnych i sprzecznych informacji na temat taoizmu. Pewnym wyzwaniem może być określenie, które są wiarygodne, i znalezienie sposobu na nadanie sensu posiadanej wiedzy.

Pierwsze zetknięcie z taoizmem może być trochę onieśmielające, więc w tym rozdziale podam kilka wskazówek ułatwiających sprawne poruszanie się w jego świecie. Dowiesz się, dlaczego źródła taoistyczne mogą się w pierwszej chwili wydawać mylące lub zagmatwane, oraz poznasz ważne terminy i kategorie niezbędne do śledzenia wywodu.

Twoje pierwsze spotkanie z taoizmem

Być może pierwsze spotkanie z taoizmem masz już za sobą. Może czytałeś *Dao-dejing* na zajęciach z religioznawstwa albo natknąłeś się na tę książkę, buszując w księgarni. Mogłeś też usłyszeć, jak ktoś szafuje aforyzmami rodem z ciasteczek z wróżbą, np.: „Ten, kto wie, nie mówi; ten, kto mówi, nie wie”. Może chodziłeś na lekcje *taiji* albo masz znajomego, który urządził mieszkanie zgodnie z zasadami chińskiej sztuki *feng shui*. Może znasz produkowane w Hongkongu filmy akcji z udziałem mistrzów sztuk walki albo czytałeś *Tao Kubusia Puchatka* lub którąś z dziesiątek innych książek na temat „tao tego czy tamtego”.

Równie dobrze mogłeś widzieć w sieci film przedstawiający rytuał kosmicznego odnowienia z udziałem setek taoistycznych duchownych, natknąć się w albumie z chińską sztuką na wizerunki taoistycznych bóstw albo przeczytać gdzieś, że taoizm ma coś wspólnego z alchemią, akupunkturą, poszukiwaniem nieśmiertelności, a nawet fizyką kwantową, czymkolwiek ona jest. Może się zastanawiasz, jak te wszystkie rzeczy łączą się ze sobą i jak to możliwe, że są elementami jednej religii. A może w ogóle się ze sobą nie łączą? Czy taoizm może być wielką, przypadkową mieszaniną przekonań i praktyk, których jedyną cechą wspólną jest „płynięcie z prądem”?

Problem polega częściowo na tym, że ludzie pisząc i mówiąc o taoizmie, bardzo często posługują się nadmiernymi uogólnieniami, dają wyraz osobistym przekonaniom i opierają się na przyjętych z góry założeniach na temat tradycji, chińskiej religii oraz religii w ogólności. Możesz w to wierzyć lub nie, ale ważnym źródłem tego całego bałaganu jest dwuznaczność terminu „taoizm”, którym ludzie posługują się w bardzo dowolny sposób, nawet w Chinach.

W tym podrozdziale zachęcę Cię do wykonania prostego ćwiczenia, dzięki któremu lepiej uświadomisz sobie trudności związane z wieloznacznością słowa „taoizm” i zobaczysz, co może się zdarzyć, kiedy ludzie ich nie dostrzegają. Nauczysz się rozpoznawać nadmierne uogólnienia i niejednoznaczny język, a może nawet wzbudzisz w sobie zdrowy sceptycyzm w stosunku do wielu rzeczy, które możesz usłyszeć na temat taoizmu.

W czym taoiści przypominają jankesów?

Prawdopodobnie ucieszy Cię wiadomość, że wcale nie zamierzam Cię przekonywać, iż taoiści faktycznie są jak jankesi, a jedynie chcę pokazać podobieństwo terminów „taoista” i „taoizm” do terminu „jankes”.

Gdyby ktoś Cię zapytał, kim jest jankes albo co oznacza to słowo, treść Twojej odpowiedzi prawdopodobnie byłaby uzależniona od kilku czynników, w tym od miejsca zamieszkania i upodobań sportowych:

- ▶▶ **Jeżeli mieszkasz w południowo-wschodniej części Stanów Zjednoczonych,** jankesem nazwiesz mieszkańca północy kraju, ale raczej nie Oregonu i Montany. Zapewne będziesz miał na myśli kogoś z północno-wschodniej części USA, zwłaszcza ludzi ze stanów położonych na północ od linii Masona-Dixona, czyli stowarzyszonych w Unii w czasie wojny secesyjnej.
- ▶▶ **Jeżeli jesteś Meksykaninem, Europejczykiem albo mieszkańcem kraju, w którym stacjonują niemile widziane oddziały amerykańskie,** jankesem będzie dla Ciebie każdy mieszkaniec Stanów Zjednoczonych. Zapewniam Cię, że w Georgii i Alabamie znajdzie się mnóstwo ludzi, którzy nie ucieszą się z nazwania ich jankesami!
- ▶▶ **Jeżeli mieszkasz w Nowej Anglii,** słowo „jankes” może dla Ciebie oznaczać członka starego, zasiedziałego rodu z północnego wschodu kraju, zwłaszcza wywodzącego się od pierwszych osadników z Anglii. Stąd wzięto się określenie „jankesi z Connecticut”.
- ▶▶ **Jeżeli mieszkasz gdzieś w Stanach Zjednoczonych (poza południowym wschodem),** od słowa „jankes” stworzysz przymiotnik do określania sposobu przygotowywania żywności („duszona wołowina po jankesku”), rozwiązywania problemów („jankeska pomysłowość”) albo nawet gospodarowania pieniędzmi („jankeska oszczędność”).
- ▶▶ **Jeżeli jesteś kibicem,** słowo „jankes” oznacza dla Ciebie wyłącznie członka drużyny bejsbolowej, który zarabia mnóstwo pieniędzy na bieganiu po boisku. Babe Ruth był wybitnym jankesem i pewnie uwielbiał wołowinę po jankesku, choć raczej nie był po jankesku oszczędny.

Inaczej mówiąc, słowo „jankes” może mieć wiele znaczeń (często wynikających z określonych uwarunkowań politycznych i społecznych), które łączą się ze sobą w bardzo luźny sposób. Kiedy usłyszysz, jak ktoś go używa w nieznanym Ci znaczeniu albo w sposób, który mylnie uważa za właściwy, może dojść do prawdziwej komedii omyłek. Wyobraź sobie, co by było, gdyby ktoś zaczął opowiadać o walce jankesów z tygrysami¹, podczas gdy Ty myślałbyś o wojnie secesyjnej! Albo gdybyś w stanie rozemocjonowania rozgrywkami ligowymi usłyszał, że jankesi zaatakowali i spalili Atlantę!

¹ Yankees i Tigers to nazwy drużyn bejsbolowych — *przyp. tłum.*

Powyższy przykład powinien dać Ci do zrozumienia, że znaczenie terminów „taoista” i „taoizm” również jest bardzo zróżnicowane i zależne od tego, kto ich używa. Podobnie jak w przypadku słowa „jankes”, lepiej nie mieszać różnych pojęć i nie łączyć pochopnie ze sobą rozmaitych rzeczy określanych z różnych powodów mianem taoistycznych, zwłaszcza że te powody mogą być bardzo wątpliwe. Dla kogoś praktykowanie taoizmu może oznaczać wyprowadzkę na wieś, przebywanie na łonie natury i tworzenie dzieł sztuki z kamieni i surowego drewna. Ktoś inny może praktykować taoizm, wstępując do klasztoru, czesząc włosy w kok i decydując się na wstrzemięźliwość seksualną. Obydwie osoby są taoistami, ale wyznają inne rodzaje taoizmu.

Pewnie już się zorientowałeś, że oszczędzisz sobie bólu głowy, jeśli oprzesz się pokusie poszukiwania „esencji” taoizmu albo cech wspólnych łączących wszystkich taoistów. W gruncie rzeczy prawdopodobnie jest mało takich ogólnych cech (tak jak nowojorscy bejsboliści nie mają zbyt wiele wspólnego z duszoną wołowiną), a te, które rzeczywiście występują, są raczej dziełem przypadku niż przejawem istotnego pokrewieństwa.

Słowa „taoizm” i „taoista” mogą oznaczać bardzo zróżnicowane rzeczy i zjawiska. Jest wiele różnych rodzajów taoizmu. Nie zakładaj, że to, co odnosi się do jednego z nich, będzie prawdą również w odniesieniu do pozostałych. Tak naprawdę nie należy nawet myśleć o różnych rodzajach taoizmu jako odmianach jednej tradycji religijnej. W rzeczywistości nie istnieje jeden taoizm.

Zabawa w kotka i myszkę z taoizmem

Dwuznaczność słowa „taoizm” nie sprawia, że ludzie używają go ostrożniej. Kiedy zaczniesz zwracać uwagę na to, jak w książkach i na stronach internetowych dokonuje się uogólnień na temat taoizmu bez precyzowania znaczenia, w jakim stosowany jest ten termin, ani tego, którego rodzaju (lub rodzajów) taoizmu dotyczy dany tekst, zauważysz, że wiele stwierdzeń okazuje się tylko sloganami albo zgrabnymi powiedzonkami. Niektóre z poniższych sformułowań mogą Ci się wydawać znajome i w pierwszej chwili brzmieć dość atrakcyjnie, ale kiedy uważnie się wsłuchasz, zauważysz, że niewiele mówią:

- » Taoizm to religia głosząca podążanie drogą natury.
- » Taoizm opiera się na spontaniczności i płynięciu z prądem.
- » Taoizm jest źródłem doświadczenia, którego nie da się ująć słowami.
- » Taoizm jest nośnikiem uniwersalnej mądrości.
- » Taoizm akcentuje równowagę *yin* i *yang*.
- » Taoiści unikają dogmatów i organizacji religijnych.
- » Taoiści są pokojowo nastawieni, spokojni i żyją w harmonii z wszechświatem.
- » Taoiści starają się wieść proste, nieskomplikowane życie.

Każde z powyższych haseł zawiera przynajmniej ziarno prawdy i świadczy o rzeczywistej znajomości niektórych tekstów z kanonu taoizmu, postaci historycznych albo praktyk. Jednocześnie ich głosiciele w ogóle nie biorą pod uwagę tego, jak bardzo *zniesztalają* one taoizm, ponieważ nie mają żadnego odniesienia do niektórych jego rodzajów. To prawda, że pewien taoistyczny tekst przestrzega przed wszelkimi formami rządów i działaniami zbrojnymi, ale jak w takim razie wytłumaczyć rebelie wzniecane przez taoistów albo istnienie państw rządzonych przez wyznawców taoizmu? To prawda, że Zhuangzi kręcił nosem na wszelkiego rodzaju instytucje, ale jak to pogodzić ze zorganizowanym systemem świątyni z hierarchicznym duchowieństwem i codziennymi, regularnymi ceremoniami religijnymi? Skoro już wiesz, że istnieje wiele różnych odmian taoizmu, możesz bardziej krytycznie podchodzić do tego rodzaju frazesów.

WSKAZÓWKA

Słyszając lub czytając coś na temat taoizmu, próbuj zawsze zadawać sobie pytanie: „Którego taoizmu to dotyczy?”. Łatwiej Ci będzie wtedy rozpoznać nadmierne uproszczenia lub stwierdzenia wyrwane z kontekstu i uniknąć tworzenia niepotrzebnych schematów we własnym myśleniu.

Porządkowanie chaosu: kilka ważnych rozróżnień

Czas przyjrzeć się kilku różnym odmianom taoizmu oraz kilku zastosowaniom terminu „taoizm”, ale od razu trzeba zaznaczyć, że to trochę bardziej skomplikowane niż zestawienie listy wyznań taoistycznych. Jednym z najważniejszych powodów jest to, że istnieje większa liczba chińskich wyrażen, które można przetłumaczyć jako „taoizm”, a każde z nich powstało z innych przyczyn i funkcjonowało w zupełnie innym kontekście. Jakby tego było mało, sami Chińczycy czasem mylili te terminy i używali ich zamiennie albo stosowali je w odniesieniu do ludzi lub sytuacji, do których one nie pasowały. Jeśli do tego kotła dołożymy jeszcze wszystkich zachodnich tłumaczy o beztroskim podejściu do języka i chińskiego tła kulturowego, otrzymamy prawdziwy groch z kapustą.

W tym podrozdziale przedstawię najważniejsze kategorie niezbędne do rozróżnienia poszczególnych rodzajów taoizmu, wyjaśnię ich pochodzenie i podam wskazówki umożliwiające mądre ich stosowanie. Pierwszy raz zetkniesz się z tzw. filozofią taoistyczną i religią taoistyczną, poznasz różnicę między taoizmem a religią ludową oraz zaznajomisz się z jednym z najczęstszych zastosowań terminu „taoizm”.

CO TO NIBY ZNACZY, ŻE W CHINACH NIE MA CZEGOŚ TAKIEGO JAK TAOIZM?

Niespodzianką może być informacja, że w języku chińskim nie ma tak naprawdę słowa, które można by przetłumaczyć jako „taoizm”. Właściwie nie ma w nim nawet słowa oznaczającego religię: Chińczycy wymyślili określenie *zongjiao* jako odpowiednik tego zachodniego terminu. Ten fakt nie znaczy, że w Chinach rzeczywiście nie istnieje taoizm ani żadna inna religia, ale uwidocznia różnice w sposobie myślenia Chińczyków i ludzi Zachodu o samej koncepcji religii oraz o różnych religiach świata.

Możesz mi wierzyć lub nie, ale słowo „taoizm” jest tak naprawdę zachodnim wynalazkiem i powstało nie wcześniej niż dwa wieki temu. Choćbyś szukał nie wiem jak wytrwale, nie znajdziesz żadnego angielskiego źródła sprzed 1800 r., w którym widniałaby wzmianka o taoizmie, mimo że o istnieniu chińskiej religii wiadomo było już znacznie wcześniej. Nawet słowo „chrześcijaństwo” jest dużo młodsze niż sobie wyobrażamy. Nie martw się jednak — to samo można powiedzieć o hinduizmie, buddyzmie, szintoizmie, sikhizmie, dżinizmie i wielu innych „-izmach”! Jeszcze dziwniejsze jest to, że niemal wszystkie główne religie świata wzięły swoje nazwy od outsiderów — ludzi, którzy nie zaliczali się do ich wyznawców. Ponadto w prawie wszystkich przypadkach nazwa wiązała się początkowo z krytycznymi lub negatywnymi skojarzeniami.

Być może myślisz teraz, że to tylko szczegół techniczny i że Chińczycy mieli taoizm, tylko go tak nie nazywali. Podobnie jest z chrześcijaństwem: wszyscy wiemy, że istnieje od 2000 lat, bez względu na to, kiedy powstała nazwa. Tak naprawdę jednak nie chodzi o to, czy religia istniała przed nadaniem jej konkretnej nazwy, lecz o to, w jaki sposób nazwanie czegoś zmienia nasz sposób myślenia o tym. W Europie ludzie zaczęli nadawać nazwy religiom dopiero w epoce oświecenia (zwanej także wiekiem rozumu), która zaczęła się w połowie XVII w. Oświeceniowi uczeni doszli do przekonania, że mogą dowiedzieć się niemal wszystkiego drogą rozumowania i dociekań naukowych oraz że mogą uporządkować całą posiadaną wiedzę, dzieląc ją na encyklopedyczne kategorie. W rezultacie takiego podejścia do uczenia się i gromadzenia wiedzy ludzie zaczęli traktować życie religijne własne i innych jako coś *abstrakcyjnego* i uważać swoje praktyki duchowe za element uczestnictwa w *systemie religijnym*. Zaczęli myśleć o religiach jak o rzeczach — spójnych i uporządkowanych „-izmach”. Wcześniej dostrzegali, że hinduiści, buddyści i żydzi wierzą w różne rzeczy i oddają się różnym praktykom religijnym, ale nie wyobrażali sobie, że są wyznawcami hinduizmu, buddyzmu albo judaizmu. Kiedy zatem słyszysz, jak ktoś mówi, że „islam nakazuje pościć w okresie ramadanu”, „jedzenie wieprzowiny jest zakazane w judaizmie” albo „moja religia nie pozwala mi tego zrobić”, musisz mieć świadomość, że tego typu wyrażenia odzwierciedlają nowoczesny, zachodni sposób myślenia. Nasze dzisiejsze myślenie o religii jest spuścizną wieku rozumu.

Dlaczego to jest ważne? Ponieważ wyjaśnia naszą skłonność do poszukiwania istoty danej religii oraz pozwala zrozumieć, dlaczego czasem trudno nam się pogodzić z brakiem stabilności, systematyczności i wewnętrznej spójności tradycji religijnej. Dzisiejsi filozofowie spierają się o to, czy mentalność oświeceniowa jest dla nas bezwzględnie dobra, ale pomijając tę kwestię, trzeba po prostu pamiętać, by podczas spotkania z taoizmem odsunąć na bok chęć znalezienia jego sedna. Kiedy zrezygnujesz z pytania: „Co taoizm mówi na ten temat?” na rzecz dociekania, co o tym sądził Laozi, co o tym mówią średniowieczne teksty albo dzisiejsi wyznawcy drogi doskonałej prawdy, zdołasz znaleźć wiarygodne odpowiedzi.

Od klasyfikacji bibliotecznej do szkoły filozofii

Kiedy jest mowa o różnych rodzajach taoizmu, często pada sformułowanie *taoizm filozoficzny* albo *filozofia taoistyczna*. Co ono właściwie oznacza? Możesz odczuwać pokusę wyobrażania sobie, że termin ten odnosi się do filozofii stanowiącej fundament praktyk taoistycznych, do konkretnej i spójnej szkoły taoizmu albo nawet do ogólnego sposobu „taoistycznego” postrzegania świata. Niby dlaczego nie mielibyśmy myśleć o filozofii taoistycznej w ten właśnie sposób? Przecież bez wątpienia sensowne byłoby przyjęcie, że wielcy myśliciele taoiści stworzyli spójny system intelektualny, który dał początek praktykom religijnym możliwym do przyjęcia w życiu każdego człowieka.

Niestety, sformułowanie „filozofia taoistyczna” nie jest zbyt trafne i wiąże się z nim wiele błędnych interpretacji. Można nawet powiedzieć, że jest ono wynalazkiem tłumaczy. W poniższym fragmencie wyjaśnię jego pochodzenie i znaczenie, przedstawię parę ważnych postaci reprezentujących ten rodzaj taoizmu i zarysuję kilka istotnych tematów, na które się natkniesz, czytając teksty filozoficzne taoizmu.

Miejsce taoizmu filozoficznego

Określenia „filozofia taoistyczna” i „taoizm filozoficzny” są dość niezgrabnymi przybliżeniami chińskiego sformułowania *daojia*, które ma wąskie, raczej techniczne znaczenie. Można je przetłumaczyć dosłownie jako rodzinę *dao*, ale oznacza bardziej szkołę *dao* lub linię *dao*. Kiedy pracujący na cesarskim dworze astrolog lub bibliotekarz pierwszy raz użył tego wyrażenia ponad 2100 lat temu, stworzył po prostu kategorię, w której sklasyfikował wcześniejszych autorów i teksty pod kątem ich podejścia do kwestii rządzenia krajem. Ci autorzy zapewne nigdy nawet sobie nie wyobrażali, że należą do jednej szkoły myślenia, a ich dzieła często były ze sobą sprzeczne. W ogólnej wymowie były jednak do siebie na tyle podobne, że katalogujący je ludzie zaczęli je traktować jako filozoficznie zbliżone. W ten oto sposób Chińczycy stworzyli sobie wsteczną szkołę *dao*.

Co więcej, choć dużo się mówi o szkole *dao*, wydaje się, że na pierwszej puli pism sklasyfikowanych pod tym hasłem istnienie tej domniemanej szkoły się zakończyło. To prawda, że Chińczycy przez wieki studiowali te teksty i czerpali z nich inspirację, ale nie podtrzymywali wywodzącej się z nich tradycji filozoficznej. Kiedy spojrzeć na historię chińskiej filozofii i religii w okresie ostatnich 2000 lat, nie znajdzie się w niej żadnych filozofów taoistycznych ani innych ludzi tworzących tę filozofię.

Wymyślone na Zachodzie terminy „filozofia taoistyczna” i „taoizm filozoficzny” odnoszą się w gruncie rzeczy do grupy myślicieli i zbioru tekstów z tzw. okresu klasycznego, trwającego od drugiej połowy VI do końca III w. p.n.e. Bardziej precyzyjnym określeniem ogółu pism z tej epoki byłby po prostu „taoizm klasyczny”.

Ważne nazwiska w taoizmie klasycznym

Klasyczna myśl taoistyczna wywarła ogromny wpływ na chińską kulturę i edukację i tak bardzo zafascynowała ludzi na Zachodzie, że można odnieść wrażenie, iż taoizm do niej się ogranicza, ale tak naprawdę do tego prądu zalicza się tylko kilku starożytnych myślicieli. Oto nazwiska, które padają najczęściej, uszeregowane malejąco pod względem ważności:

- ▶▶ **Laozi** — legendarny założyciel taoizmu i domniemany autor *Daodejing* — najbardziej znanej i najczęściej tłumaczonej księgi taoistycznej. Większość klasycznych tekstów chińskich nosi tytuły zaczerpnięte od nazwisk ich autorów, więc *Daodejing* jest znana także pod tytułem *Laozi*.
- ▶▶ **Zhuangzi** — autor najważniejszych rozdziałów księgi *Zhuangzi*, zabawnego, miejscami wręcz błyskotliwego tekstu pełnego alegorycznych opowieści, wierszy, fikcyjnych dialogów oraz rozważań na temat logiki i języka. Chińczycy często określają taoizm klasyczny mianem taoizmu Lao-Zhuanga, właśnie ze względu na znacznie Laozi i Zhuangzi.
- ▶▶ **Liezi** — autor, który prawdopodobnie pisał w stylu podobnym do stylu Zhuangzi, ale którego utwory zaginęły. Istnieje księga zatytułowana *Liezi*, lecz najprawdopodobniej jest znacznie późniejszym fałszerstwem (choć i tak świetnie się ją czyta).
- ▶▶ **Yang Zhu** — tajemnicza postać charakteryzowana czasem jako hedonista. Jego filozofia jest tematem jednego z rozdziałów *Liezi* oraz kilku rozdziałów dopisanych przez jego uczniów do *Zhuangzi*. Konfucjaniści mocno go krytykowali za stawianie na pierwszym miejscu rozkoszy cielesnych.
- ▶▶ **Shen Dao, Tien Pien i Peng Meng** — myśliciele wymieniani w innych dawnych tekstach; autorzy utworów zaginionych, zachowanych we fragmentach lub tylko w postaci cytatów w innych księgach. Trudno powiedzieć, ilu było podobnych filozofów, gdyż ich nazwiska popadły w zapomnienie.

Taoizm klasyczny, taoizm filozoficzny, filozofia taoistyczna i tradycja Lao-Zhuanga oraz kilka innych terminów, na które możesz się natknąć (takich jak taoizm okresu stu szkół, taoizm epoki walczących królestw oraz taoizm epoki sprzed panowania dynastii Han), to określenia odnoszące się mniej więcej do tego samego zjawiska.

Ważne tematy w taoizmie klasycznym

Laozi, Zhuangzi i inni przedstawiciele taoizmu klasycznego nie zawsze prezentowali tę samą filozofię, ale wszyscy poruszali kilka powtarzających się zagadnień. Oto najczęściej wymieniane:

- ▶▶ **Dao.** Słowo to oznacza dosłownie drogę, rozumianą jako pusta, ponadczasowa zasada będąca podstawą wszelkiej egzystencji. Taoiści klasyczni mówią o doświadczaniu drogi, harmonii z drogą, stawianiu się jednością z drogą itd.
- ▶▶ **Sceptycyzm.** Przedstawiciele taoizmu klasycznego kwestionują wiele rzeczy, czasem bardzo kąśliwie. Stawiają pod znakiem zapytania wartość i celowość istnienia języka, kwestionują uczenie się i wiedzę, a także kategorie moralne. Czasem kwestionują nawet własne kwestionowanie wszystkiego. Głowa może od tego rozboleć.
- ▶▶ **Powracanie.** Laozi i Zhuangzi są przekonani, że nasze konwencjonalne nawyki intelektualne i moralne doprowadzają nas do stanu, w którym oddalamy się od pierwotnej drogi i tracimy z nią kontakt. Nakłaniają nas do powrotu do wrodzonego stanu doskonałości.
- ▶▶ **Oduczanie się.** Skoro wszystko to, czego się nauczyliśmy, oddala nas od pierwotnej drogi, jedyną metodą powrotu na nią jest oduczenie się wszystkiego, co wiemy. Taoiści klasyczni mówią o odrzucaniu wiedzy i celowym zapominaniu.
- ▶▶ **Spontaniczność.** Po powrocie na pierwotną drogę i odrzuceniu złych nawyków mentalnych i moralnych kształtujących nasze życie możemy wreszcie postępować tak, aby bez wysiłku uzyskać naturalną harmonię z nurtem kosmosu. Zwłaszcza Laozi wprowadza koncepcję niedziałania albo działania bez działania, którą paradoksalnie uważa za skuteczną metodę rządzenia krajem.
- ▶▶ **Prostota.** Spontaniczne życie przywraca nam pierwotną, prostą naturę, wolną od intryg, kalkulacji i spisków. Laozi i Zhuangzi zwykle opiewają w tym kontekście życie wolne od ambicji, nieskomplikowane, wyjęte spod dyktatu sławy, reguł i zobowiązań społecznych. Czasem sugerują, że to może sprawiać wrażenie prymitywnej utopii.

Cienka granica między filozofią a religią

Kolejnym ważnym i często używanym terminem jest *taoizm religijny* albo *religia taoistyczna*. Jeżeli słowo „religia” kojarzy Ci się z bóstwami, kapłanami, rytuałami, świętymi pismami, zorganizowanymi instytucjami i miejscami kultu, nie mylisz

się zbytnio. Taoizm religijny to właśnie te wszystkie rzeczy, a nie tylko idee zawarte w starożytnych tekstach — historyczne i żywe praktyki oraz społeczności, które możesz zobaczyć na własne oczy, odwiedzić, a nawet do nich wstąpić. Pewne komplikacje pojawiają się tylko wtedy, kiedy przyjmujesz jakieś założenia dotyczące religii taoistycznej tylko dlatego, że nazywamy ją religią, albo szukasz związku między taoizmem klasycznym a religijnym.

W tym podrozdziale zajmę się terminem „taoizm religijny”, jego relacjami z taoizmem klasycznym i innymi odmianami chińskiej religii oraz jego najważniejszymi rodzajami i cechami charakterystycznymi.

Rozwój religii taoistycznej

Podobnie jak „taoizm filozoficzny” jest niedokładnym tłumaczeniem chińskiego sformułowania, tak „taoizm religijny” i „religia taoistyczna” są tylko przybliżeniami specyficznych chińskich terminów. Oryginalne sformułowanie *daojiao* znaczy dosłownie „nauki *dao*”, ale z czasem zaczęło się odnosić do szerokiego grona organizacji i grup wyznaniowych wywodzących się z jednego konkretnego ruchu społecznego i religijnego, który narodził się ponad 2000 lat temu. Do pewnego stopnia niemal wszystko, co zaistniało po okresie klasycznym, jest obecnie zaliczane do kategorii taoizmu religijnego.

Nie daj sobie jednak wmówić, że Chińczycy wymyślili ten termin, aby odróżnić taoizm religijny od filozoficznego. Tak naprawdę chodziło o odróżnienie nauczania *dao* od buddyzmu, którego misjonarze zaczęli napływać do Chin mniej więcej w tym samym okresie. W końcu Chińczycy zaczęli rozróżniać trzy rodzaje nauk duchowych: nauki *dao*, nauki Buddy i nauki mędrców konfucjańskich. Dziś często mówi się o nich jako trzech religiach chińskich: taoizmie, buddyzmie i konfucjanizmie.

Jaki jest zatem związek między taoizmem klasycznym a religijnym? Trudno udzielić jednoznacznej odpowiedzi, choć wiele osób prowadzi ożywione dyskusje na ten temat. Niektórzy Chińczycy używają nawet zamiennie terminów *daojia* (zob. podrozdział „Miejsce taoizmu filozoficznego” wcześniej w tym rozdziale) i *daojiao*! Wydaje się czasem, że związek ten jest oczywisty, np. kiedy się widzi wizerunki Laozi w świątyniach taoistycznych albo duchownych taoistycznych studiujących *Daodejing*. W innych sytuacjach znacznie trudniej powiązać te dwa nurty, jako że praktyki taoistyczne w dużym stopniu skupiają się na uzdrawianiu, zabieganiu o długowieczność oraz poszukiwaniu nieśmiertelności, co jest sprzeczne z argumentacją Zhuangzi, że powinniśmy być obojętni na sprawy życia i śmierci.

WSKAZÓWKA

Staraj się nie traktować taoizmu religijnego jako uzewnętrznienia filozofii taoistycznej ani myśleć o taoizmie filozoficznym jako intelektualnej podbudowie religii taoistycznej. To nie są dwie strony tego samego medalu. Filozofia taoistyczna obejmuje klasyczne teksty z określonego czasu, natomiast religia taoistyczna oznacza skomplikowany i zróżnicowany zbiór praktyk i organizacji istniejących w znacznie dłuższym okresie.

Ważne nurty taoizmu religijnego

Wiemy już, że sformułowanie „filozofia taoistyczna” jest zwodnicze, ale czy można używać określeń „religia taoistyczna” albo „taoizm religijny”? W większości przypadków tak, ale ponieważ kategoria ta obejmuje ogromną różnorodność taoistycznych praktyk religijnych, wspólnot i nurtów, lepiej traktować te sformułowania jako ogólne terminy, za którymi kryją się różne odmiany taoizmu, noszące nazwy pochodzące od okresów historycznych (np. taoizm sześciu dynastii), miejsc (taoizm Maoshan) i struktur społecznych (taoizm monastyczny). Niemniej nawet w obliczu tej ogromnej różnorodności wystarczy tak naprawdę orientować się w ograniczonej liczbie konkretnych szkół i wyznań. Oto zestawienie kilku najważniejszych, wymienionych mniej więcej według kolejności powstawania:

- ▶▶ **Droga niebiańskich mistrzów** — pierwszy zorganizowany ruch, który można nazwać taoistycznym. Powstał ok. 142 r. n.e. i niemal wszystkie późniejsze organizacje taoistyczne wywodzą się od niego.
- ▶▶ **Najwyższa czystość i magiczny klejnot** — szkoły samodoskonalenia, których początki sięgają IV i V w. Pozostawiły po sobie dużą liczbę objawionych tekstów. Członkowie tych szkół praktykowali medytację lub alchemię. Przejęły wiele idei i praktyk niebiańskich mistrzów.
- ▶▶ **Niebiańskie serce, duchowy firmament i taoizm doskonałej drogi** — przykłady istniejących bardzo krótko szkół powstałych w XI – XIII w. Choć nie przetrwały długo, stanowią ważne ogniwo łączące wcześniejsze szkoły z dwoma istniejącymi do dzisiaj nurtami.
- ▶▶ **Droga prawdziwej jedności** — jedno z dwóch wyznań taoistycznych, które przetrwały w Chinach do dziś. To szkoła głównie *liturgiczna*, co oznacza, że jej przedstawiciele odprawiają rytuały i przewodniczą różnym ceremoniom publicznym i prywatnym. Głosi, że jest bezpośrednią spadkobierczynią drogi niebiańskich mistrzów.
- ▶▶ **Droga doskonałej prawdy** — drugie ze współczesnych wyznań taoistycznych we współczesnych Chinach. Jest nurtem *monastycznym*, co oznacza, że członkowie tej szkoły są kształceni i żyją w klasztorach. Założona w XII w., jest najmłodszą z istniejących gałęzi taoizmu.

Ważne cechy taoizmu religijnego

Pod pewnymi względami poszczególne nurty taoizmu wcale nie są tak tajemnicze i dziwne, jak może się wydawać, i bardzo przypominają inne religie, które być może już znasz, zwłaszcza wschodnioazjatyckie, takie jak buddyzm i szintoizm. Oto kilka cech wspólnych większości nurtów taoizmu religijnego:

- ▶▶ **Bóstwa.** Istnieje wiele taoistycznych bogów i bogiń, choć nie we wszystkich wyznaniach czci się dokładnie te same bóstwa. Do najważniejszych można zaliczyć Trójkę Czystych (jednym z nich jest deifikowany Laozi) oraz różne postacie historyczne i legendarne.

- ▶ **Pisma.** Jest grubo ponad tysiąc świętych tekstów taoizmu, choć można z dużą dozą pewności stwierdzić, że nikt nigdy nie przeczytał wszystkich od deski do deski. Dotyczą one tematów tak zróżnicowanych jak formuły rytualne, alchemia, moralność i fizjologia.
- ▶ **Duchowni.** Organizacje taoistyczne wykształciły bardzo skomplikowaną i misterną hierarchię duchowieństwa. Wyświęceni kapłani noszą specjalne szaty, mają dostęp do sekretnych interpretacji świętych tekstów i sprawują funkcje rytualne.
- ▶ **Święte miejsca.** Przez większą część historii jego istnienia ważną częścią taoizmu była „święta geografia”, czyli miejsca uważane za obdarzone szczególnym ładunkiem religijnym. W krajobraz świętych gór wbudowano kilka najważniejszych świątyń taoistycznych.

Nie każdy pustelnik, mag i egzorcysta jest taoistą

Jeżeli czujesz się nieco zdezorientowany wieloznacznością słowa „taoizm” i tym, że może się ono odnosić do różnej maści filozofów taoistycznych i osób wyznających tę religię, prawdopodobnie dobije Cię wiadomość, że używa się go także w odniesieniu do osób i rzeczy, które w gruncie rzeczy nie mają nic wspólnego z taoizmem!

Chińczycy nie zawsze rozumieli mętne i tajemnicze meandry praktyki taoistycznej — np. rozbudowane rytuały i hermetyczne teksty — i nie potrafili w pełni rozróżnić, kto jest taoistą, a kto nie. Wiedzieli jednak, że wiele osób robi te same rzeczy, które kojarzyły im się z taoizmem, np.: odprawia ceremonie służące nawiązywaniu kontaktu ze zmarłymi lub bezpiecznemu przeprowadzaniu ich do wieczności, egzorcyzmuje złe duchy albo przyrządza mikstury o działaniu leczniczym lub zapewniającym nieśmiertelność. Wykształcił się nawyk określania tych osób mianem taoistów bez zwracania uwagi na to, czy rzeczywiście są duchowymi spadkobiercami tradycji taoistycznej.

To tak, jakby na widok sąsiadki dekorującej dom kryształami, odprawiającej modły do bogiń i obchodzącej stare pogańskie święta dojść do wniosku, że jest wikanką — przedstawicielką religii często utożsamianej z czarownictwem. Bez znaczenia byłoby to, czy faktycznie uczestniczy w sabatach czarownic, zna ustną tradycję wikańską i należy do wikańskiej wspólnoty. Z zewnątrz wydawałaby nam się stu-procentową wikanką, ale tylko dlatego, że nie wiedzielibyśmy, jak „prawdziwi” wikanie rozumieją swoją religię.

Sprawa jest drażliwa, ponieważ wielu Chińczyków popełniających ten błąd było konserwatywnymi intelektualistami konfucjańskimi, w dodatku często przeczułymi na punkcie tego, co na Zachodzie nazywamy przesadami. Ci ludzie po prostu odrzucali taoistyczne rytuały i zwyczaje jako irracjonalne bzdury i nie byli zainteresowani dostrzeganiem różnic między „zwykłymi” szarlatanami i czarownikami a szarlatanami i czarownikami, którzy rzekomo przeszli specjalne szkolenie. To oni pisali podręczniki i książki historyczne oraz byli dla zachodnich

podróżników pierwszym źródłem informacji na temat Chin. W efekcie utrwalił się zwyczaj zakładania, że skoro lokalne ludowe praktyki religijne nie są buddyjskie ani konfucjańskie, muszą być taoistyczne. W dzisiejszych Chinach słowo „taoista” może być nawet synonimem natrętnego przekupnia! Wyobraź sobie, jaki zamęt powstał w związku z tym w badaniach nad chińską religią i jak bardzo martwi to prawdziwych taoistów, którzy wiedzą, że ich praktyki nie mają nic wspólnego z ludową religią.

WSKAZÓWKA

Jest różnica między taoistami, którzy odebrali staranne wykształcenie i zostali wyświęceni w obrządku taoistycznym, a różnej maści lokalnymi kapłanami i przewodnikami duchowymi, którzy „taoistami” są nazywani tylko przez pomyłkę.

Skorowidz

A

Adwentyści Dnia Siódmego, 226
akceptacja życia i śmierci, 276
alchemia, 293, 295, 302, 363
 w Chinach, 298
 w świecie zachodnim, 296
 wewnętrzna, 36, 125, 306, 363
 wewnętrzna dla kobiet, 310
 zewnętrzna, 36, 306, 363
amerykańskie świątynie taoistyczne, 147
An Liu, 368
antropokosmologia korelatywna, 218
aromaterapia, 228
autorytet moralny, 73
azjatyckie praktyki fizyczno-duchowe, 230

B

badanie preferencji, 359
Baopuzi, 363
Benjamin Hoff, 366
bezpalczy Shushan, 90
biografie nieśmiertelnych, 300
bloki wróżebne, 66
boginie, 64
boks, 314

Boyang Wei, 374
bóg, 64
bóstwa, 49, 63, 111, 170
bóstwa funkcjonalne, 64
Brzydal Ta, 90
buddyzm, 111, 134
 imigrantów, 134
 konwertytów, 135
bycie moralnym człowiekiem, 77
Bynner Witter, 142

C

Całościowa Droga, 363
Carus Paul, 142
cechy taoizmu religijnego, 49
celebransi, 332
cesarz, 75
chaos, 211
chaotyczna zupa, 212
Chia Mantak, 152
Chińskie Towarzystwo Taoistyczne, 131, 364
chrześcijańska tożsamość, 228
ciało, 307
cnoty, 78
 główne, 77
 konfucjańskie, 85
Crowley Aleister, 142
cukinia, 250
czarnogłowi, 122
czerwonogłowi, 122

D

dalekie podróże, 286
dantian, 364
dao, 33, 47, 83, 92, 95, 139, 143, 161, 364
dao jako bóstwo, 170
Dao Shen, 46
Daodejing, 31, 81, 345, 364
daoizm, 28
daoja, 45, 364
daojiao, 48, 364
Daoling Zhang, 31, 99, 375
Daoshing Ni, 369
daozang, 364
Daozhen Zhang, 376
de, 364
decentralizacja, 73
definicje dao, 163
deifikacja Laozi, 98
dekonstrukcja rzeczywistości konsensusu, 87
demony, 75
dialektycy, 74
długowieczność, 280
doktryny religijne, 347
doskonała prawda, 125
 wielka droga, 112
doświadczenie mistyczne, 179
drewno, 216
droga
 czystej jasności, 113
 doskonałej prawdy, 32, 123, 364

droga
 najwyższego pokoju, 103, 364
 Ni Hua-chinga, 151
 niebiańskich mistrzów, 98, 231, 364
 prawdziwej jedności, 32, 130, 364, 365
 duch, 63, 75, 309
 duchowni, 50
 duchowość, 136
 duchowy firmament, 114
 duchy przodków, 64
 dynastia Zhou, 72
 dyplomaci, 74
 działalność misjonarska, 140
 działanie na pokaz, 331
 dziesięć nieporozumień, 343
 Dziewięć Robaków, 365

E

edukacja, 354
 edukacja moralna, 124
 egzorcyzmowanie, 122
 egzotyczne przedmioty, 230
 eklektycy, 74
 eklektyczne wierzenia
 duchowe, 229
 ekologia, 156
 energia psychofizyczna, 320
 Enpu Zhang, 376
 esencja
 witalna, 309
 życiowa, 365
 etapy zapominania, 267
 etyka
 buddyjska, 125
 chińska, 125
 konfucjańska, 125
 taoistyczna, 125
 wtajemniczonych, 125

F

Falun Dafa, 365
 Falun Gong, 324, 365
 Feizi Han, 365

feminizacja dao, 168
 feminizm, 156
 feng shui, 40, 65, 365
 filozofia
 New Age, 235
 taoistyczna, 45, 71
 fizyka atomowa, 208
 Fung Loy Kok, 365

G

Gałąż Dawidowa, 228
 Gautama Siddhartha, 78
 gimnastyka, 313
 gliniane naczynie, 172
 gloryfikacja wyrzutków, 89
 gong, 365
 góra
 Kunlun, 286
 Smoka i Tygrysa, 365
 grota
 ducha, 245
 prawdy, 245
 tajemnicy, 245
 guan, 365
 gui, 365

H

hierarchiczne
 duchowieństwo, 101
 historia taoizmu, 69
 holistyczne techniki
 zdrowotne, 229
 Hong Ge, 365
 Hong Li, 367
 Hongjing Tao, 373
 Hongzhi Li, 367
 Hua-ching Ni, 369
 Huacun Wei, 375
 huainanzi, 366
 huangdi, 366
 Huang-Lao, 31, 95
 humanitarność, 78

I

idea nieśmiertelności, 287
 idee, 33
 impuls i reakcja, 366
 instrukcje alchemiczne, 252

J

James Legge, 367
 jangiści, 90, 366
 jednostki kalendarzowe, 219
 jiao, 336, 366
 jing, 366
 Jintao Zhang, 376
 Jue Zhang, 376

K

kadzidło, 228
 kampania przeciwko
 prawicowcom, 116
 kanon
 Ming, 246, 366
 taoistyczny, 249, 366
 kanonizacja pism, 243
 kapłani prawdziwej jedności,
 121
 kapłaństwo, 111
 kataklizmy naturalne, 231
 katastrofy polityczne i
 społeczne, 232
 Kenneth Dickerson, 364
 Khig Dhiegh, 148
 klasyczna filozofia
 taoistyczna, 71
 klasztor Białego Obłoku, 129,
 366
 kobiecość, 191
 Kok Fung Loy, 150
 koło dharmy, 325
 komentarze, 251
 kompilacja trzech grot, 244
 konformizm, 331
 konfucjaniści, 76, 349
 konfucjanizm, 74, 96, 366
 Konfucjusz, 78, 366

koniec świata, 225
 konkurencyjne historie, 113
 kontekst, 59
 kontrowersje, 325
 kosmiczna odnowa, 327
 kosmologia korelatywna,
 302, 366
 kości wróżebne, 65
 Kościół Zjednoczeniowy,
 226
 królestwo najwyższego
 pokoju, 232
 kryształ, 228
 krytyka
 cnót konfucjańskich, 85
 uczonych, 89
 księga, 248
 Daodejing, 30
 najwyższego pokoju, 367
 przemian, 66
 Zhuangzi, 31
 księgi moralności, 253, 367
 Księżyc, 174
 kucharz Ding, 367
 kulawy garbus bez warg, 90
 kultu nieśmiertelności, 285
 kultuwanie życia, 200
 Kunlun, 367

L

Lao Pan, 370
 laojun, 367
 Laozi, 46, 54, 78, 240, 344,
 367
 Leary Timothy, 142
 Legge, 57
 legizm, 74, 96, 367
 Lew Share K., 149
 lęk przed śmiercią, 278
 libator, 368
 Liezi, 46, 93, 368
 ling, 368
 lingbao, 368
 Linshin Moy, 369
 logicy, 74
 Longhu Shan, 368

Louguan, 368
 Lu Zhang, 376
 ludowi mesjasze, 234
 Luotian dajiao, 368

M

magiczny klejnot, 109, 368
 Mahawira, 78
 Mantak Chia, 364
 Maoshing Ni, 369
 mapa ludzkiego ciała, 304
 matka świata, 168
 mawangdui, 368
 mądrość, 280, 360
 mądry władca, 194
 Medhurst C. Spurgeon, 142
 medium, 332
 medycyna, 255
 medytacja alchemiczna, 311
 Meng Peng, 46
 mesjanizm, 232
 metafora nieociosanego
 kłosa, 189
 metal, 216
 metody osobistego
 samodoskonalenia, 36
 miech, 173
 milenarystyczne
 kalendarze, 231
 ruchy religijne, 224
 wspólnoty i rebelie, 234
 milenaryzm, 236, 368
 buddyjski, 234
 taoistyczny, 233
 militaryści, 74
 Ming, 246
 misjonarze, 140
 mistrz
 Lao, 81
 Moy, 150
 niebiańskiego
 odosobnienia, 368
 wybierający prostotę, 299
 mistycyzm, 178, 182, 369
 mit, 54, 55
 Mitchell Stephen, 142
 mnisi trapistowscy, 141

moc
 egzorcyzmowania, 288
 przeistaczania się, 288
 uzdrawiania, 100, 288
 moiści, 76
 moizm, 74, 369
 monastycyzm, 112
 moralisci, 76
 moralna dobroć, 324
 moralne postępowanie, 77
 moralność, 112, 215
 most do nieba, 338
 motywy postępowania, 359
 Mozi, 369
 muzyka, 334
 myśliciele, 73

N

nabożność synowska, 78
 nadludzkie moce, 288
 najczystsza subtelność, 114
 najprostsza droga, 356
 najwyższa
 czystość, 107, 369
 tajemnica, 245
 najwyższy pokój, 245, 369
 nakazy moralne, 102
 nastrój, 334
 naśladowanie dao, 177
 natura, 354
 natura dao, 112
 naturalisci, 74
 naturalizm, 96
 nauczanie
 moralne, 77
 wielkiej jedności, 112
 nauki dao, 110, 369
 nauki przyrodnicze, 215
 neidan, 369
 neiye, 369
 New Age, 234
 niebezpieczne duchy, 232
 niebiański mistrz, 369
 niebiańskie koło
 garncarskie, 198
 niebiosy, 75, 370
 niebo, 173

niedziałanie, 370
 nieociosany kłoc, 370
 nieprzystępność, 59
 nieśmiertelność, 275, 285, 287
 nieśmiertelny, 370
 niezwykle wygląd fizyczny, 288
 nonkonformizm, 230
 nowa era, 223, 231
 Nüdan, 370
 numerologia, 255
 nurty
 liturgiczne, 117
 monastyczne, 123
 taoizmu, 112, 130
 taoizmu religijnego, 49

O

objawienia, 106, 111
 obojętność wobec śmierci, 280
 obowiązki taoistycznego kapłana, 121
 obrzędy publiczne, 63
 obsesje pierwszego cesarza, 286
 oczyszczenie
 ciała, 264, 335
 ducha, 335
 odmiany taoizmu, 115
 odmieniec Shu, 90
 oduczanie się, 47, 260, 262
 odwracanie, 260
 ogień, 216
 okres stu szkół, 370
 okręgi administracyjne, 101
 ołtarze, 332
 OmNi, 370
 osiągnięcie taoistycznej mądrości, 353
 osobiste samodoskonalenie, 36
 oś Drogi, 197
 Ośmioro Nieśmiertelnych, 289, 370

P

Penglai, 370
 personifikacja dao, 98
 pieczęć jedności trojga, 301, 370
 pielęgnowanie koła dharmy, 325
 pielęgnowanie życia, 370
 Pien Tien, 46
 pięć faz przemiany, 215, 219
 pisanie przez duchy, 66
 pisma, 50, 112
 platforma Louguana, 106
 podążanie Drogą, 176
 pokuta w błocie i sadzy, 335
 pola eliksiru, 370
 polityka prezydencka, 154
 pomieszczenie wewnątrz budynku, 173
 post, 335
 post umysłu i serca, 264, 371
 powierzchowność, 331
 powracanie, 47, 176, 260
 powstanie żółtych turbanów, 371
 praca nad energią psychofizyczną, 320
 praktyka zapominania, 270
 praktyki
 religijne, 257
 taoistyczne, 35
 prawa taoistycznego kapłana, 121
 prawdziwa jedność, 245
 prawo, 193
 proces powracania, 86
 prostota, 47
 prymitywista, 90, 371
 przemiana bytu, 89
 prześladowanie, 325
 przymierze prawdziwej jedności, 101
 Pu, 371
 publiczne spory, 113
 pustka, 171

Q

Qi, 206, 309, 371
 Qianzhi Kou, 367
 qigong, 37, 148, 313, 320, 371
 miękkie, 323
 twarde, 323
 qingming dao, 113
 qingwei, 114
 quanzhen dao, 123, 371

R

rebelia Sun Ena, 105
 recytowanie Daodejing, 102
 rejestry, 102, 251, 371
 rekolekcje, 335
 najwyższej jedności, 336
 trzech rejestrów, 336
 religia, 65, 137
 chińska, 59
 mystycyzmu, 55
 taoistyczna, 47
 rewolucja
 komunistyczna, 115
 kulturalna, 116, 371
 rolnicy, 74
 rozwój, 35
 ciała i ducha, 221
 kanonu taoistycznego, 243
 taoizmu, 31
 wewnętrzny, 293
 ruch
 New Age, 371
 qigong, 323
 rys wiktoriański, 56
 rytuały, 111, 327, 347
 rytuały jiao, 336
 oczyszczenia, 122, 334
 pogrzebowe, 338
 postu, 335
 przejścia, 121
 taoistyczne, 37

S

samodoskonalenie się, 125, 282
 samoistna kreacja, 169
 Sanfeng Zhang, 376
 Sanktuarium Taoistyczne, 148, 371
 sceptycyzm, 47, 359
 sekta pięciu miar ryżu, 371
 sen Żółtego Cesarza, 281
 serce/umysł człowieka, 76
 shangqing, 371
 shanshu, 372
 shen, 372
 shenxiao, 114
 siedem etapów
 zapominania, 267
 Siedmioro Oświeconych, 372
 siła polityczna, 154
 Sima Chengzhen, 372
 składanie ofiar, 122, 334
 Słońce, 174
 spirytualizacja, 372
 spirytualizacja religii
 Wschodu, 138
 spontaniczność, 47
 stare dziecko, 81
 stary mistrz, 81
 stworzenie, 210
 stworzenie kosmosu, 213
 synkretyści, 90
 synkretyzm, 372
 synkretyzm religijny, 61
 szczerść, 78
 szkoła
 dao, 74, 95, 372
 Mo, 74
 nazw, 74
 prawa, 74
 różności, 74
 sojuszy, 74
 uczonych, 74
 uprawiających ziemię, 74
 yin i yang, 74, 214
 Zhuangzi, 90, 372
 żołnierzy, 74

sztuczność, 331
 sztuki walki, 313, 319

Ś

ścieżka duchowa, 136
 śmierć, 277
 Świadkowie Jehowy, 226
 Świątynia Ludu, 228
 świątynie, 128
 świątynie amerykańskie, 147
 święta, 63
 święta coroczne, 121
 święte
 miejsca, 50
 teksty taoizmu, 239

T

Tai Shang Laojun, 372
 taiji, 37, 313, 317
 taiji quan, 138, 150, 314, 372
 taiping dao, 364, 372
 taiping jing, 372
 taiqing, 372
 Tales, 78
 talizmany, 102, 251, 372
 tao
 Kubusia Puchatka, 373
 Uzdrowiające, 152
 Taoistyczne Stowarzyszenie
 Tai Chi, 150, 373
 taoistyczny rytuał, 331
 taoiści, 42, 349
 czarnogłowi, 373
 czerwogłowi, 373
 Taoiza religijny, 55
 taoizm, 27, 39, 42, 96
 amerykański, 133
 filozoficzny, 45, 373
 Huang-Lao, 373
 instytucjonalny, 97
 klasyczny, 46, 373
 liturgiczny, 373
 monastyczny, 373
 puchatkowy, 144
 religijny, 47, 350, 373

teksty
 filozoficzne, 251
 obrzędowe, 252
 taoistyczne, 379, 381
 teokracja
 Kou Qianzhi, 105
 taoistyczna, 104
 teoria
 pięciu faz przemiany, 215, 374
 yin-yang, 374
 teozofowie, 141
 tian, 374
 tianshi, 374
 tianshi dao, 374
 tianxin, 113
 tongchu dafa, 114
 tora, 78
 tożsamość taoistyczna, 109
 tradycja
 Lao-Zhuanga, 47, 374
 milenarystyczna, 225
 taoistyczna, 55
 traktat
 Najwyższego o przyczynie
 i skutku, 374
 o zasiadaniu w
 zapomnieniu, 266, 374
 traktowanie duchów, 78
 trening wewnętrzny, 363
 triada, 374
 troje Śmiercionośnych, 374
 Trójca Czystych, 374
 trzy groty, 374

U

umacnianie się
 wszechświata, 169
 umysł, 200
 upaniszady, 78
 ustanowienie przymierza,
 100
 utopia, 202
 uzdrawianie, 122

W

waidan, 374
wartości rodzinne, 75
wiara, 67
wiara w bogów, 346
wielka
 czystość, 107, 245, 375
 ofiara, 337
 Proletariacka Rewolucja
 Kulturalna, 375
wielkie ryty młodzieńczego
 rozkwitu, 114
wielkoduszność, 359
wieża z kości słoniowej, 59
wizja
 najwyższego człowieka,
 281
 nowej ery, 100
wizualizacja, 305
władza, 193
właściwa metoda
 niebiańskiego serca, 113
właściwe zachowanie, 78
woda, 216
wojskowość, 194
wróżbiarstwo, 65, 215, 375
Wudang, 375
wuwei, 186, 200, 375
wymowa głosek, 386
wyrażanie uczuć, 77
wyspa Penglai, 285

wysyłanie aktu
 przebaczenia, 375
wyznawanie
 grzechów, 102
 wiary, 63
wyzwolenie duchowe, 268
wzajemne oskarżenia, 113

X

xian, 375

Y

Yan Zou, 214
yang, 205, 210, 375
yin, 205, 210, 375
Yuanxian Zhang, 376

Z

zabawa, 355
zachowanie własnej natury,
 204
zapominanie, 262, 267, 269,
 270
zapominanie z użyciem
 elektroniki, 271
Zaratusztra, 78
zasada wuwei, 34, 35, 186,
 197

zasiadanie
 w zapomnieniu, 375
 wokół miski, 375
zbiór pism, 242
zdobywanie koła dharmy,
 325
zdolności telepatyczne, 288
Zedong Mao, 32
zepsucie, 324
zhai, 375
zhengyi dao, 117, 365, 376
Zhu Yang, 46, 94, 375
Zhuangzi, 31, 46, 87, 90,
 240, 376
ziemia, 216
ziran, 188, 376
zongjiao, 44
zwierciadło umysłu, 199

Ż

źródło
 istnienia, 167
 matczynej opieki, 168
 mocy, 171
 objawień, 99

Ż

żółte turbany, 104
Żółty Cesarz, 376

PROGRAM PARTNERSKI

— GRUPY HELION —

1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ

Zmień swoją stronę WWW w działający bankomat!

Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!

<http://program-partnerski.helion.pl>

GRUPA
Helion

Przewodnik po praktykach taoizmu

Bez względu na to, czy jesteś studentem religioznawstwa, czy po prostu interesuje Cię taoizm, w tej zabawnej i przystępnie napisanej książce znajdziesz uniwersalną wiedzę na temat podstawowych idei taoizmu, korzeni tej religii i jej licznych interpretacji, a także wyczerpujące wyjaśnienie, co to znaczy być taoistą.

W książce:

- Podstawy i początki taoizmu
- Taoistyczne podejście do życia
- Nurty taoizmu we współczesnych Chinach i na Zachodzie
- Znaczenie taoistycznej koncepcji, by robić wszystko, nie robiąc nic

Jonathan R. Herman

jest profesorem nadzwyczajnym na Uniwersytecie Stanu Georgia w Atlancie i autorem licznych prac na temat różnych aspektów taoizmu oraz zagadnień współczesnego religioznawstwa.

dla
bystrzaków

Zamówienia telefoniczne:

0 801 339900

0 601 339900

septem
septem.pl

Sprawdź najnowsze promocje:
• <http://dlabystrzakow.pl/promocje>
Książki najchętniej czytane:
• <http://dlabystrzakow.pl/bestsellery>
Zamów informacje o nowościach:
• <http://dlabystrzakow.pl/nowosci>

Helion SA
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel.: 32 230 98 63
e-mail: rad@dlabystrzakow.pl
<http://dlabystrzakow.pl>

Cena 49,00 zł

ISBN 978-83-283-5217-9

9 788328 352179